

ІННОВАЦІ ТА ПЕРСПЕКТИВИ В ОСВІТНІХ ПРАКТИКАХ: НЕФОРМАЛЬНА ОСВІТА

Світлана Алексеева,

доктор педагогічних наук, головний співробітник відділу дидактики
Інституту педагогіки НАПН України, м. Київ, Україна

 <https://orcid.org/0000-0002-8132-0465>

 sv-05@ukr.net

У статті висвітлено можливості неформальної освіти як сучасної інновації в освітніх практиках. Схарактеризовано неформальну освіту як вид освіти, що поглиблює компетентність у сферах, які представляють інтерес для тих, хто навчається та формує вміння й навички, що виходять поза межі цілей формальної освітньої системи. Аналіз світового й вітчизняного досвіду неформальної освіти засвідчує наявність широкого спектру освітніх послуг.

Доведено, що неформальну освіту розуміють, як організовану поза формальною освітою навчальну діяльність, що доповнює формальну освіту, забезпечуючи засвоєння тих умінь і навичок, які необхідні для соціально та економічно активного громадянина країни. Окреслено, що основний акцент при здобутті неформальної освіти зроблено на ті галузі знання, які виявляються найбільш актуальними для особистості, що є її перевагою в порівнянні з формальною, яка надає комплексні знання. Конкретизовано нормативно-правові документи, які регламентують процедуру визнання результатів, отриманих у неформальній освіті.

Констатовано, що в Україні неформальна освіта відіграє велику роль, зокрема, у довоєнний час – це підтримка демократичних перетворень та розвитку громадянського суспільства, а під час військового стану – це ще й можливість компенсації освітніх втрат. Війна докорінно впливає на якість освіти, деякі діти почали навчатися онлайн, але через відсутність електроенергії втратили можливість навчатися системно, хтось був вимушений залишити країну. Щоб зменшити негативні наслідки війни на освіту, необхідні зусилля для забезпечення безпеки та стабільності в освітній системі, а також забезпечення доступу до освітніх ресурсів. За такого підходу неформальна освіта стає засобом компенсації освітніх втрат.

Ключові слова: неформальна освіта, неперервне навчання, компенсація освітніх втрат, освітні ресурси, формальна освіта.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. У законі України «Про освіту» (2017) у статті 8 зазначено, що особа реалізує своє право на освіту впродовж життя шляхом формальної,

неформальної та інформальної освіти. Держава заохочує до здобуття всіх видів освіти та створює умови для розвитку суб'єктів освітньої діяльності, які надають відповідні освітні послуги. Вважається, що неформальна освіта не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій. Якщо формальна освіта створює «загальну базу», то неформальна освіта, хоча і здобувається за освітніми програмами, але орієнтована на формування вміння та навичок, що виходять поза межі цілей формальної освітньої системи, поглиблюючи компетентність у сферах, які представляють інтерес для тих, хто навчається.

Неформальна освіта знаходиться у фокусі сучасної європейської освіти. На європейському рівні не досягнуто єдиної спільної згоди щодо тлумачення неформальної освіти. Це пояснюється відмінностями у визнанні документів про освіту, виданих закладами такої освіти в різних країнах Європи. Але неформальну освіту визначено важливою складовою концепції неперервного навчання. Наприклад, за визначенням Асамблеї Ради Європи, неформальна освіта є частиною неперервного навчання, призначеного для належної адаптації особистості у мінливому середовищі (Рекомендації Асамблеї Ради Європи, 2020). В освітньому глосарії ЮНЕСКО неформальна освіта – це освіта, що інституціолізована, навмисна і спланована суб'єктом освітньої діяльності. У рамках проекту «European Youth Knowledge Centre» (Європейський центр знань молоді) неформальну освіту розуміють, як будь-яку організовану поза формальною освітою навчальну діяльність, що доповнює формальну освіту, забезпечуючи засвоєння тих умінь і навичок, які необхідні для соціально та економічно активного громадянина країни.

Як свідчить практика, основний акцент при здобутті неформальної освіти зроблено на ті галузі знання, які виявляються найбільш актуальними для особистості, що є її перевагою в порівнянні з формальною, яка надає комплексні знання. Особливістю неформальної освіти є її гнучкість та здатність адаптуватися до індивідуальних потреб особистості. При цьому, вона не завжди веде до отримання формальних кваліфікацій, але сприяє розвитку життєвих та практичних навичок.

В Україні неформальна освіта відіграє велику роль, зокрема, у довоєний час – це підтримка демократичних перетворень та розвитку громадянського суспільства, а під час військового стану – це ще й можливість компенсації освітніх втрат.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з проблеми. Проблема неформальної освіти активно досліджується сучасними науковцями. Зокрема, неформальна освіта дорослих – О. Аніщенко, Л. Лук'янова, С. Прийма; філософія неформальної освіти, проблеми та перспективи розвитку – В. Андрущенко, неформальна освіта як інструмент розвитку додаткових можливостей молоді – Є. Савельєв, роль неформальної освіти в сучасному суспільстві – І. Пекар. Науковці зазначають, що формальна освіта втрачає свою монополію, так як не дає стопроцентної гарантії інтеграції на ринку праці. Неформальна освіта є однією із складових, яка послаблює цю монополію, пропонуючи альтернативні форми навчання та новий зміст, які допомагають людям пристосуватися до постійних трансформацій суспільства.

Метою даного дослідження є творче переосмислення можливості неформальної освіти як сучасної інновації в освітніх практиках.

Виклад основного матеріалу. Неформальна освіта є сучасним освітнім трендом у розвинених країнах світу і водночас визначальним фактором щодо зайнятості й соціального забезпечення, економічного зростання і конкурентоспроможності населення й держави, що засвідчує відсутність обмеження її виключно сферою освіти. На ринку праці неформальна освіта є необхідним інструментом реалізації програми «Європа 2020» (Європа, 2020). Неформальна освіта доступна для людей будь-якого віку.

Одним із головних завдань неформальної освіти в Україні є підготовка молоді та дорослих до самостійного життя. Неформальна освіта дорослих як освітній тренд набула в Україні все більшого поширення на початку XXI ст. Така освіта сприяє формуванню громадянського суспільства шляхом задоволення культурно-освітніх потреб та адаптації різних категорій дорослих до конкретних виробничих й економічних умов регіонів, формування специфічної соціально-економічної поведінки особистості, сприяння саморозвиткові, самореалізації особистості шляхом активної громадської, волонтерської діяльності і творчого самовираження у різних галузях, набуття індивідуального соціального досвіду (Савельєв, 2021).

Щоб бути дієвою та практичною, неформальна освіта розвивається відповідно до трьох взаємопов'язаних принципів: навчатися в дії (learning by doing), вчитися співпраці (learn to cooperate), навчитися вчитися (learn to learn). Навчатися в дії – означає отримувати різні вміння та навички під час практичної діяльності. Учатися співпраці – передбачає вміння працювати в групі, у команді, приймати оточуючих такими, які вони є, і співпрацювати з ними. Навчитися вчитися – виявлення індивідуальних освітніх цілей, пошуку навчальної інформації та її опрацювання.

Формами неформальної освіти є очна (тренінги, майстер-класи, семінари, майстерні тощо), дистанційна (дистанційні курси, вебінари). Нормативно-правові документи, які регламентують процедуру визнання результатів, отриманих у неформальній освіті:

- стаття 8. Закону України “Про освіту” (2017 р.);
- Порядок визнання у вищій та фаховій передвищій освіті результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти, затверджений Наказом Міністерства освіти і науки України 08.02.2022 № 130, зареєстрований в Міністерстві юстиції України 16.03.2022 № 328/37664;
- Положення «Про порядок визнання в закладі освіти результатів навчання, отриманих у неформальній/інформальній освіті» .

Війна в Україні призвела до дестабілізації в багатьох аспектах суспільного життя. Міністерство освіти та науки України регулярно оновлює дані про руйнування та пошкодження закладів освіти на своїй платформі у вигляді інтерактивної мапи. За наведеними даними, від початку повномасштабного вторгнення 3793 заклади освіти постраждали від бомбардувань та обстрілів, а 365 із них – зруйновані щент. Війна призвела до виникнення питань доступності та безпеки освіти. Багато дітей втратили можливість долучитися до освітнього процесу. Такі умови потребують серйозного планування освітніх процесів та забезпечення належних умов навчання в умовах вій-

ни. Освіта під час війни потребує координації та співпраці між державними органами, міжнародними співтовариствами, місцевими організаціями, соціальними працівниками та незалежними експертами для забезпечення максимальної освітньої можливості та захисту дітей в умовах навчання. Необхідно забезпечувати доступні та рівні можливості для всіх учасників освітніх процесів із метою запобігання нерівності можливостей. Війна докорінно впливає на якість освіти. Деякі діти почали навчатися онлайн, але через відсутність електроенергії втратили можливість навчатися системно, хтось був вимушений залишити країну в пошуках безпеки.

Важливо, що для того, щоб зменшити негативні наслідки війни на освіту, необхідні зусилля для забезпечення безпеки та стабільності в освітній системі, а також забезпечення доступу до освітніх ресурсів.

За такого підходу неформальна освіта є засобом компенсації освітніх втрат. Наприклад, наведемо перелік платформ для вдосконалення навичок і саморозвитку кожного.

Prometheus – українська безоплатна платформа онлайн-освіти, яка створена у 2014 році. Серед її партнерів найкращі заклади вищої освіти країни. Prometheus надає безкоштовну можливість університетам, провідним викладачам і компаніям-лідерам публікувати та поширювати курси. Кожен курс складається з відеолекцій, інтерактивних завдань, а також форуму, на якому студенти мають змогу поставити запитання викладачу та спілкуватися. Успішне завершення курсу дасть змогу отримати електронний сертифікат, який підтверджуватиме здобуті знання. Курси на Prometheus доступні в мережі у будь-який час, платформа також пропонує мобільний додаток для Android та iOS.

EdEra (EducationEra) – освітній проект, що має на меті зробити навчання в Україні якісним і доступним. Усі курси тут безоплатні, проте після закінчення кожен охочий може віддячити проекту. До кожної лекції (коротких відео, запитань і завдань для кращого засвоєння матеріалу) додається супроводжуючий матеріал – конспект з ілюстраціями та поясненнями. Кожного тижня студенти виконують домашнє завдання, а в кінці курсу складають іспит. Навчатися можна в будь-який зручний час, а успішність підтверджується сертифікатом.

Проект Canvas Network відрізняється великою різноманітністю курсів, які проводять різні за рівнем підготовки та напрямом діяльності люди: доктори наук, менеджери, письменники. Курси не мають єдиного підходу до викладання. Із особливостями кожного курсу можна ознайомитися в описі. Курси тривають 2–3 тижні, анонсуються за місяць і раніше, що дозволяє бажаючим попередньо записатися. Canvas Network пропонує безоплатні, умовно безоплатні та платні курси. Умовно безоплатні передбачають придбання додаткових навчальних матеріалів (посібників, літератури), а платні дозволяють заробити кредити в системі безперервної освіти.

Більшість курсів Udacity – технічного напрямку. В окремі розділи винесено матеріали з математики, бізнесу, дизайну, інших наук (фізика, біологія). Усього Udacity пропонує близько 30 курсів, які діляться за рівнем складності: новачок, досвідчений, профі. У кожному курсі є кілька уроків, які містять відео. У кінці заняття є завдання, яке допоможе перевірити засвоєння матеріалу.

Udemy – платформа, що пропонує освітні проекти, розподілені на 16 категорій, які викладаються практиками. Тут представлені найрізноманітніші курси, серед яких продуктивність, стиль життя чи музика. Є як безоплатні курси, так і платні. Навчальні матеріали представлені у вигляді відео, аудіо, презентацій і тексту. Udemy також пропонує можливість організаціям створювати власні навчальні проекти для корпоративного навчання. Після закінчення курсів слухачі можуть отримати сертифікат таких відомих компаній, як Cisco Systems, Microsoft Corporation, Financial Industry Regulatory Authority та інших.

Openur Ed – перша й наразі єдина загальноєвропейська МВОК-ініціатива, заснована у 2013 році Європейською комісією та Європейською асоціацією університетів дистанційного навчання (EADTU). Завдяки співпраці партнерів Openur Ed із країнами Азії та Африки за посередництвом ЮНЕСКО, на сучасному етапі студенти можуть обрати понад 200 МВОКів 13 мовами.

Open EdX – заснований Гарвардським університетом і Масачусетським технологічним університетом у 2012 році, EdX є центром онлайн-навчання та надає послуги МВОК на відкритій безкоштовній платформі Open EdX, пропонуючи слухачам високоякісні курси за 24 напрямками, серед яких комп’ютерні технології, статистика, література та інші. Онлайн-курси повторюють реальні лекції, які викладаються в Гарварді, університеті Корнуелла та інших відомих навчальних закладах. Курси безоплатні, проте отримання сертифікату потребує оплати.

Coursera – на цій онлайн-платформі розміщено більше 2 тис. курсів із понад 180 спеціалізацій на 4 освітніх рівнях, зареєстровано близько 25 млн. слухачів – тут можна навчатися та отримувати кредити 149 провідних університетів світу, які є партнерами Coursera. У разі успішного закінчення курсу користувач отримує сертифікат. Протягом навчання студент повинен переглядати лекції, які надсилаються йому щотижня, читати рекомендовані статті та виконувати домашні завдання. Деякі курси мають українські субтитри.

Stanford Open Edx – платформа, що пропонує різноманітний доступ до професійного освітнього контенту від численних шкіл і університетських кафедр, а також можливість безкоштовно брати участь у онлайн-курсах, які організовують викладачі Стенфордського факультету.

ВУМ (Відкритий Університет Майдану) <https://online.vum.org.ua/> – Освітня ініціатива, яка поширює ідеї і сприяє розвитку громадянського суспільства в Україні. Курси для покращення педагогічної майстерності: креативного мислення, теорії поколінь, верифікації в інтернеті, мови жестів, інформаційної безпеки.

Дія. Освіта. – платформа для розвитку цифрової грамотності та широкого кола компетенцій, самовдосконалення, навчання й ефективного розвитку в рамках обраних освітніх траєкторій. Реалізована Мінцифрою, студією онлайн-освіти EdEra разом із крупними міжнародними компаніями.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз світового й вітчизняного досвіду неформальної освіти засвідчує наявність широкого спектру освітніх послуг, щоб зменшити негативні наслідки війни на освіту. Констатовано, що незалежно

від віку, статі чи професії в Україні є можливість здобувати неформальну освіту. Варто підкреслити, що отримані при цьому результати навчання можуть бути перезараховані здобувачам освіти у їх формальному навчанні. Окреслено, що основний акцент при здобутті неформальної освіти зроблено на ті галузі знання, які виявляються найбільш актуальними для особистості, що є її перевагою в порівнянні з формальною, яка надає комплексні знання. Неформальна освіта є засобом компенсації освітніх втрат.

Використані джерела:

- Алексеева, С. (2023) Дидактичний алгоритм розроблення індивідуальної освітньої траєкторії. Витоки педагогічної майстерності: журнал Полтавського національного педагогічного університету імені В. Короленка, 32, 5–9. <https://doi.org/10.33989/2075-146x.2023.32.292607>
- Арістова, Н. О., Малихін, О. В., Топузов, О. М. (2023). Методологічні та дидактичні засади компенсації освітніх втрат здобувачів повної загальної середньої освіти. У Діагностика та компенсація освітніх втрат у загальній середній освіті України: методичні рекомендації (с. 19–25). Київ: Педагогічна думка. <https://doi.org/10.32405/978-966-644-736-7-2023-190>
- Європейська Комісія. (2020). ЄВРОПА 2020. Стратегія для розумного, сталого та всеохоплюючого зростання. Брюссель. <http://old.minjust.gov.ua/file/31493.doc>
- Закон України «Про повну загальну середню освіту» (2020) <https://mon.gov.ua/ua/news/prijnyato-novij-zakon-pro-povnu-zagalnu-serednyu-osvitu-za-progolosuvali-450-nardepiv>
- Малихін, О., Арістова, Н. (2023) Індивідуалізація навчання в закладах загальної середньої освіти: концепція, методологія, дидактичні умови. У Анотовані результати науково-дослідної роботи Інституту педагогіки за 2023 рік (с.29-30). Київ: Педагогічна думка.
- Рекомендації Асамблеї Ради Європи 1437 Про неформальну освіту 2000. <http://coe.kiev.ua/bul/bul9/text30htm>
- Савельєв, Є. (2021). Неформальна освіта як інструмент розвитку додаткових можливостей молоді. Вчені записки Університету «КРОК», 1 (61), 228–232. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2021-61-228-232>
- Топузов, О., Алексеева, С. (2024) Можливості використання штучного інтелекту в освітньому процесі закладів середньої освіти в умовах воєнного стану. Український педагогічний журнал, 1, 5–12. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740422>

References

- Aliexsieieva, S. (2023) Dydaktychnyi alhorytm rozroblennia indyvidualnoi osvitnoi traiektorii. Vytoky pedahohichnoi maisternosti: zhurnal Poltavskoho natsionalnogo pedahohichnogo universytetu imeni V. Korolenka, 32, 5–9. <https://doi.org/10.33989/2075-146x.2023.32.292607> (in Ukrainian).
- Aristova, N. O., Malykhin, O. V., Topuzov, O. M. (2023). Metodolohichni ta dydaktychni zasady kompensatsii osvitnikh vtrat zdobuvachiv povnoi zahalnoi serednoi osvity. U Diahnostyka ta kompensatsiia osvitnikh vtrat u zahalnii serednii osviti Ukrainy: metodychni rekomendatsii (pp. 19–25). Kyiv: Pedahohichna dumka. <https://doi.org/10.32405/978-966-644-736-7-2023-190> (in Ukrainian).
- Yevropeiska Komisiia. (2020). YeVROPA 2020. Stratehiia dlia rozumnoho, staloho ta vseokhopliuuchoho zrostannia. Brussel. <http://old.minjust.gov.ua/file/31493.doc>. (in Ukrainian).

- Zakon Ukrainy «Pro povnu zahalnu seredniu osvitu» (2020) <https://mon.gov.ua/ua/news/prijnyatovnij-zakon-pro-povnu-zagalnu-serednyu-osvitu-za-progolosovali-450-nardepiv>. (in Ukrainian).
- Malykhin, O., Aristova, N. (2023) Indyvidualizatsiia navchannia v zakladakh zahalnoi serednoi osvity: konseptsii, metodolohiia, dydaktychni umovy. U *Anotovani rezultaty naukovo-doslidnoi roboty Instytutu pedahohiky za 2023 rik* (pp. 29–30). Kyiv: Pedahohichna dumka. (in Ukrainian).
- Rekomendatsii Asamblei Rady Yevropy 1437 Pro neformalnu osvitu. 2000. <http://coe.kiev.ua/bul/bul9/text30htm> (in Ukrainian).
- Saveliev, Ye. (2021). Neformalna osvita yak instrument rozvytku dodatkovykh mozhlyvostei molodi. *Vcheni zapysky Universytetu «KROK», 1* (61), 228–232. <https://doi.org/10.31732/2663-2209-2021-61-228-232> (in Ukrainian).
- Topuzov, O., Alieksieieva, S. (2024) Mozhlyvosti vykorystannia shtuchnoho intelektu v osvitnomu protsesi zakladiv serednoi osvity v umovakh voiennoho stanu. *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal, 1*, 5–12. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/740422> (in Ukrainian).

Svitlana Alieksieieva, Doctor of Pedagogical Sciences, Chief Employee of the Didactics Department of the Institute of Pedagogy of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

INNOVATIONS AND PROSPECTS IN EDUCATIONAL PRACTICES: NON-FORMAL EDUCATION

The article highlights the possibilities of non-formal education as a modern innovation in educational practices. The author characterizes non-formal education as a type of education that deepens competence in areas of interest to learners and develops skills that go beyond the goals of the formal educational system. The analysis of the world and domestic experience of non-formal education shows that there is a wide range of educational services.

It is proved that non-formal education is understood as an educational activity organized outside of formal education. It complements formal education by ensuring the acquisition of the skills necessary for a socially and economically active citizen of the country. It is outlined that the main emphasis in obtaining non-formal education is placed on those areas of knowledge which are most relevant to an individual, which is its advantage over formal education which provides comprehensive knowledge. The author specifies the regulatory documents governing the procedure for recognizing the results obtained in non-formal education.

It is stated that non-formal education in Ukraine plays an important role, in particular, during peacetime by supporting democratic transformations and the development of civil society, and during the martial law by providing an opportunity to compensate for educational losses. War has a profound effect on the quality of education. Some children started studying online, but due to the lack of electricity, they lost the opportunity to study systematically, while others were forced to leave the country in search of safety. To mitigate the negative effects of the war on education, efforts are needed to ensure security and stability in the education system, as well as access to educational resources. In this approach, non-formal education is a means of compensating for educational losses.

Keywords: non-formal education, lifelong learning, compensation for educational losses, educational resources, formal education.